

Gasfabriek Alkmaar gemeentelijk monument "Dit was een droomwens!"

De Gasfabriek aan de Helderseweg in Alkmaar schittert weer in volle glorie en sinds kort is het een beschermd monument. Op 5 september 2017 besloot het college van burgemeester en wethouders het pand op de lijst van gemeentelijke monumenten te plaatsen. Een overwinning voor Stichting GAS!Fabriek. "Hier is keihard voor gewerkt. Het was een droomwens," vertelt bestuurslid Ton Berger.

Ruim een eeuw geleden werd een nieuw gasfabriekcomplex gebouwd aan de Helderseweg in Alkmaar. De bloeiperiode van de gasfabriek eindigde toen in 1968 de regio Alkmaar, net als de rest van Nederland, overging op aardgas. Na de ontdekking in 1959 van de gasbel bij Slochteren, kwam het gas voortaan uit Groningen. De oude gasfabrieken werden toen grotendeels gesloopt. In Alkmaar bleven alleen kantoorpanden over. Slechts het oude werkplaatsgebouw van de gasfabriek is blijven staan.

■ TWINTIGSTE-EEUWS INDUSTRIEEL

Het pand is herkenbaar als twintigste-eeuws industrieel gebouw door onder andere de karakteristieke uitwerking van baksteen en de specifieke dakconstructie met zogeheten polonceauspanten. Dat zijn de (zichtbare) metalen spanten die het dak ondersteunen. Dit type constructie stamt uit het begin van de negentiende eeuw en wordt toegepast om grotere ruimten te overdekken. Bijzonder zijn ook de metalen kozijnen met de kleine raampjes als blikvanger. Het gebouw is zeker van cultuurhistorische waarde vanwege de nijverheid en de nutsvoorziening van destijds. De gasfabriek verzorgde immers het gas voor heel Alkmaar. Het pand dat er nu nog staat, was maar een klein onderdeel van het grote gasfabriekcomplex. Het diende als magazijn en werkplaats, maar functioneerde ook als smederij, fitterij, timmerwerkplaats en olie- en verfmagazijn.

Lees verder op pagina 2 ►

Boven: Gasfabriek, foto Mark Alphenaar.

Inzet: de negentiende-eeuwse polonceauspanten.

Foto links: Ton Berger (rechts), bestuurslid van de stichting en Co Bruin, vrijwilliger bij de Gasfabriek

Een opgraving aan de Laat onder voormalige Lundiawinkel

Aan de Laat 9-13, waar ooit de Lundiawinkel gevestigd was, staat sinds kort de Lundiahof, een nieuwbouwcomplex van acht appartementen, inclusief kelders. In de bouwput van deze nieuwbouw gingen de gemeentelijke archeologen in april van dit jaar aan de slag voor een opgraving. Onder de stevige en zwaar gefundeerde betonvloer van het voormalige pand kwamen verrassend veel vondsten naar boven uit maar liefst acht opeenvolgende bewoningsfases, waaronder een leerlooierij uit de vijftiende of zestiende eeuw.

Lees verder op pagina 4 ►

De steeg midden tussen de beide smalle huisjes van omstreeks 1600 op B898, met op de voorgrond de koepel van een grote bakstenen waterput, gezien vanuit het zuiden.

CULTUREEL PRONKSTUK

Nadat energieleverancier Nuon uit het pand vertrok, is het nog enige tijd gebruikt voor kantoorfuncties van Multi-kabel. Sindsdien is het gebouw niet meer in gebruik geweest en werd deze plek aan de Helderseweg een verlaten stek. De vervallen zonwering wankelde troosteloos aan de metalen kozijnen en de ramen waren dichtgetimmerd. Niet geheel onverwacht stond het op de nominatielijst voor de sloop. De ‘gasfabriek’ was in feite een sta-in-de-weg.

Toch hebben twee strijdlustige erfgoedliefhebbers de sloop kunnen voorkomen. Claire Bruin en Nicolette de Wandler namen het initiatief om het gebouw op te knappen, en met succes. Dankzij Stichting GAS!Fabriek en de inzet van talloze vrijwilligers is het gebouw op de plek waar Alkmaar ooit zelfstandig gas produceerde, nu een cultureel pronkstuk geworden. Het pand biedt onderdak aan stichting MEO, een grafisch mediabedrijf dat werkt met jongeren met een beperking, en heeft een sfeervolle caféruimte waar iedereen welkom is voor een drankje.

MONUMENTENSTATUS

Begin september kwam dan eindelijk die dikverdiende monumentenstatus. “Voor de stichting was dit een droomwens.” Zegt Ton Berger, bestuurslid van de stichting. Het pand is een van de laatste overblijfselen

Een luchtfoto uit de tijd dat de gasfabriek nog in gebruik was.

van het industriële erfgoed in Alkmaar. Dat was ook een van de redenen voor de initiatiefnemers om het verzoek voor de monumentenstatus in te dienen. Claire Bruin: “Om dit stukje erfgoed dat nog herinnert aan het industriële verleden van de stad te behouden voor de toekomst. Zodat jong en oud van deze historische plek kan blijven genieten.” Zie ook de website: gasfabriek.com

Amy van Harten, studente Erfgoedstudies Reinwardt Academie

Timewarp: Gasfabriek

Meer timewarps zijn te zien op: bit.ly/timewarps

Mark Alphenaar,
Regionaal Archief
Alkmaar

Telegram uit 1856 voor aanstelling stadsarchitect

Origineel telegram uit 1856.

Met een grote groep auteurs wordt op dit moment gewerkt aan het boek over de bouwgeschiedenis van de Grote Sint Laurenskerk. Het onderzoek is de afgelopen jaren al gedaan. Op dit moment worden de verhalen samengebracht en af en toe is nog een extra onderzoek nodig. Zo kwamen we bij het onderzoek naar de restauraties van de Grote Kerk in de negentiende eeuw een opvallende naam tegen in het Regionaal Archief Alkmaar: die van de stadsarchitect Willem Frederik Du Croix.

Du Croix werd in 1828 in Leiden geboren en verhuisde in 1856 naar Alkmaar om hier stadsarchitect te worden. Van zijn aanstelling vonden we een prachtig bewijs in de vorm van een telegram van 2 mei 1856 met het bericht: Gij Zijt architect te Alkmaar.

Du Croix ging wonen in de Stadstimmerwerf aan de Keetgracht en was in 1863 de verantwoordelijke architect voor het nieuwe raam van het zuidtransept van de Grote Kerk, gemaakt van baksteen en gegoten portlandcement. Verder was Du Croix verantwoordelijk voor onder meer de restauraties van de toren (1859) en de voorgevel van het stadhuis (1877) aan de Langestraat en voor de herbouw van de voorgevel van de Waag (1884-1885). Ook het ontwerp van het gebouw voor de Rijks HBS op de Paardenmarkt (1867) was van zijn hand.

Carolien Roozendaal, bouwhistoricus

Maria als sterke vrouw in expo Muiderslot

De ring en de schoen van Maria Tesselschade, twee van de meest spectaculaire voorwerpen die tijdens de opgraving in de Langestraat naar boven kwamen, gaan tijdelijk naar het Muiderslot. Daar gaan ze, samen met de fragmenten gegraveerd glas, vanaf begin volgend jaar deel uitmaken van de expositie ter ere van het themajaar Sterke Vrouwen. Een zogenoemde schatkamertentoonstelling met als titel ‘Gewapend met schoonheid’.

De expositie ‘Gewapend met schoonheid’ brengt het fenomeen vrouwen en macht sinds de Middeleeuwen op een verrassende en thematische wijze in beeld.

“In de tentoonstelling zoomen we in op historische én moderne machtsmiddelen van vrouwen, maar ook op historische iconen en de vrouwen van nu,” vertelt Yvonne Molenaar, Hoofd Collectie, Presentatie & Educatie

De kracht van papier als verborgen wapentuig van Tesselschade:

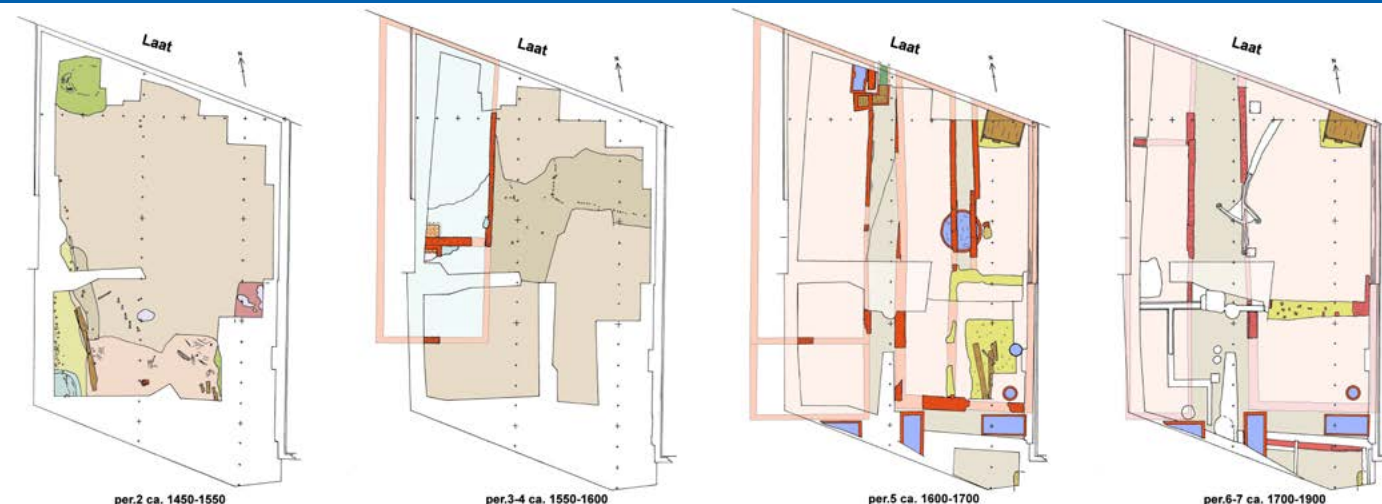
‘Zeght Vastaert, dat hij moght pampieren raet vertrouwen,
Zoo dinnerlycke smart zich schriftlyck uyten kon;
Hij staroogh in liefs glans als aedlaer in de son,
En stel syn leed te boeck, zoo heeft hij ’t niet t’onthouwen.’
Pampier was ’t waepentuijch, waermee ick heb geweest
Te willen sterven eer t den heemel had begeert;
Daer overwon ick meê en deed mijn vyand wycken.’...

Gedicht van Maria Tesselschade Roemers Visscher voor de zojuist weduwnaar geworden Huygens, dat zij hem stuurt via Hooft, september 1637.

De schoen van Maria Tesselschade

Acht bewoningsfases ontleed tijdens opgraving onder Lundiahof aan de Laat

Opgravingsplattegronden van verschillende perioden van bewoning. Het noorden is boven (tekening P. Bitter).

De Lundiawinkel aan de Laat was gevestigd in een voormalige drukkerij, een pand met drie puntgevels dat in 1965 was gebouwd door drukkerij Nagengast. Vandaar ook de stevige betonvloer met zware funderingen. Waar de archeologen vooral benieuwd naar waren, was de ontstaansgeschiedenis van dit stukje binnenstad, de ruimtelijke ontwikkeling en bewoningsgeschiedenis.

Het gaat om het meest oostelijke stukje van de zuidkant van de Laat, op slechts 28 meter van de Keetgracht. Op de oudste gedetailleerde stadskaat, van Jacob van Deventer uit circa 1561, ligt de Bierkade nog aan een flinke waterplas, de Voormeer. De zuidkant van de Laat eindigt hier aan de meeroever bij de Keetgracht. De plek waar later de Stadstimmerwerf gevestigd werd, was toen nog water. Het opgravingsterrein onder de Lundiahof was in 1561 onderdeel van een (op de kaart van Van Deventer groen ingekleurd) onbebouwd stukje grond.

■ VROEGSTE AANLEG VAN HET TERREIN

Hoe de zuidkant van de Laat zich in de loop der tijd heeft ontwikkeld, hebben we de afgelopen twintig jaar in beeld kunnen brengen dankzij een handvol opgravingen. De oudste bebouwing bij Laat 125, op

de hoek met de Hofstraat is van rond 1365 (opgraving 1997). Aan het eind van de veertiende eeuw was er bebouwing bij Laat 119 (opgraving 2009) en Groot Nieuwland 22-26 (opgraving 1999). Aan de oostkant van de Bloemstraat zijn resten van bebouwing gevonden van rond het midden van de vijftiende eeuw. Dit laatste was tijdens een opgraving in 1998-1999, die plaatsvond op slechts 55 meter van de opgraving onder de Lundiahof. De ondergrond bestond daar nog uit resten van een veenmoeras, dat met aanplempingen en ophogingen begaanbaar was gemaakt.

In de opgraving van april dit jaar werd ontdekt dat het oosteinde van de Laat niet was ontstaan op een veenmoeras maar gecreëerd is door de demping van water langs de oever van het Voormeer. De ondergrond bestaat hier uit zandige meerbodemaftzettingen, op ruim 1,5 meter onder de huidige straat. Langs de westkant van de opgraving werd een reeks stevige palen gevonden van een tussenfase in de aanplempingen. De aanplempingen bestonden uit partijen puin, zand, klei en mestige grond, waarin soms nog de schuifvrachten en karrevrachten te herkennen zijn als gestorte partijen grond.

Als de modderpoel te ondiep was geworden om er een schuit te lossen, moest je destijds namelijk met karren verder. De modderpoel is her en der begaanbaar gemaakt door er rietmatten in te werpen. Langs de westkant van de eerste palenrij was in aan-

Uitsnede van de kaart van Jacob van Deventer, circa 1561, met de opgravingslocatie nog onbebouwd (groen) en bij de latere stadstimmerwerf slechts water (Rijksarchief Noord-Holland).

Foto uit 1971 van Laat 1-15 met rechts de getande gevel van drukkerij Nagengast (Regionaal Archief Alkmaar).

vang een dik pakket rietmatten gevolgd. Vermoedelijk om hier een werkpad op te kunnen aanleggen.

Op 1,5 meter ten oosten van de eerste palenrij werd een tweede palenrij aangebracht en ongeveer op deze hoogte is er een overgangslinje te zien in de vrachten gestorte grond. Mogelijk waren langs de palen tijdelijke schotten aangebracht die naderhand zijn verwijderd. We troffen hiervan nog enkele brede grenen planken aan op de bodem van het voormalige meer. De palen bestonden deels uit hergebruikt sloophout. Slechts één van de palen kon door dendrochronologisch houtonderzoek (onderzoek op basis van jaarringen) worden gedateerd en is afkomstig uit circa 1442 (plus of min 10 jaar). Omdat het hergebruikt hout was, moet de aanleg dus later hebben plaatsgevonden. In de partijen gestorte grond werd overigens allerlei aardewerk gevonden uit de tweede helft van de vijftiende eeuw.

■ MESTKUIL EN LEERLOOIERIJ

De oudste sporen van bewoning op het terrein van de Lundiahof waren een grote mestkuil in de noordwesthoek en enkele resten van een leerlooierij.

De overigens zeer grote mestkuil had waarschijnlijk te maken met het weiden van vee op het terrein. De sporen van de looierij bestonden uit een rechthoekige 'runkuil' en het restant van een verwijderde looikuip. Run is vermalen eikenschors dat gebruikt werd voor het looien van rundleer. De runkuil was minstens 1,2 bij 2 meter groot en een halve meter diep met verticale wanden en een vlakke bodem en bevond zich aan de oostkant van de opgraving. De kuil was gevuld met roodbruine run en met omgespitte kluiten kalk, dat gebruikt werd bij het ontharen en ontvlezen van de huiden voordat ze geloid werden. Een rond kleispoor in de zuidwesthoek van de

opgraving (linksonder), bleek het restant van de bodem van een looikuip. Looikuipen hadden waterdichte wanden van vette grijze klei die aan de binnenzijde waren betimmerd tot houten bakken. De sporen van de looierij kunnen slechts globaal gedateerd worden, maar de looierij zal zo tussen 1450 en 1550 op deze plek gevestigd zijn geweest.

■ RUNMOLEN

Volgens archiefbronnen bevond zich aan het zuidoosteinde van de Laat destijds een runmolen. Het is niet bekend of dit al een windmolen was, zoals gebruikelijk vanaf de late zestiende eeuw. Het kan ook een rosmolen geweest zijn, die werd aangedreven door paarden of ezels. In belastinglijsten van 1534 tot 1553 komt een zekere Jaap Oem naar voren als de eigenaar van de runmolen. Deze molen moet pal naast ons opgravingsterrein hebben gestaan bij de Keetgracht. De aangetroffen leerlooierij zal waarschijnlijk aan de runmolen verbonden zijn geweest.

Rond 1562 werd het terrein van de runmolen door de stad gekocht voor de aanleg van een steen- en houtwerf en een fabriekshuis. In 1574 werd de stadssteenopslagplaats ten zuiden van de Laat door de stad verkocht als bouwterreinen (Peteri 1913, blz.72). Het is niet duidelijk of dit inclusief onze onderzoekslocatie was. De verkoop van het terrein had te maken met de aanplemping aan de oostkant van de Keetgracht en de aanleg van de stadstimmerwerf op de plek waar die nog steeds gevestigd is.

■ HUIZEN VANAF EIND ZESTIENDE EEUW

Eind zestiende eeuw werd het terrein opgehoogd en verzeen hier bescheiden bakstenen huizen met trapgevels. Op de Kadastrale Minuut uit 1832 zijn twee huizen met een steeg ertussen gekarteerd, met de nummers B897 en B898. Het Regionaal Archief heeft een

Een combinatie van de Kadastrale Minuut uit 1832 (met de opgravingslocatie groen ingetekend) en rose ingekleurde gevels op een bewerking van het kaartenstijl uit circa 1660/1673 (met de onderzochte huizen rood).

anoniem en ongedateerd kaartenstijl met gevels van de binnenstad, die op basis van details tussen circa 1660 en 1673 gedateerd kunnen worden. Als we die combineren met de kadasterkaart van 1832 blijkt dat er op het erf met het nummer B898 rond 1670 niet één maar twee huisjes stonden, met een smalle steeg ertussen.

Uit archiefbronnen (het Historisch kadaster Alkmaar, te raadplegen op de website van het Regionaal Archief) blijkt dat deze twee huisjes vóór 1718 zijn vervangen door één pakhuis.

■ OUDSTE WATERKELDER

Het oudste huis op dit terrein verscheen rond 1575 op het westelijke erf B897. Een klein bakstenen huis met leemvloeren, met ernaast op het erf B898 alleen een afrastering van ingeslagen paaltjes en gevlochten takken. Dit huis werd kort voor 1600 vervangen door een iets groter pand. Dat had aan de kant van de Laat een waterkelder, een ondergrondse bakstenen watertank, die werd gevoed door regenwater uit de dakgoot.

In de wanden van de tot op het zand ontgraven werkput is de lagenopbouw zichtbaar. Rechts achter de palen de bruine pakketten rietmatten van de eerste aanleg van het terrein, in de achterwand ter hoogte van het lint de resten van de lichtgrijze kleiplaat onder een looikuip.

De roodbruine run en vuilgele kalk in de runkuil tekent helder af tegen de grauwe ophogingsgrond, bij de ontgraving voor het onderzoek (vanuit het westen).

Fijngevoelig waren de mensen destijds overigens niet, want het toilet, met een riool naar de Laat, werd er pal tegenaan gebouwd. Uit dendrochronologisch onderzoek op het hout van dit riool bleek dat het in 1599 gekapt moet zijn (plus of min 10 jaar). Daarmee is dit de oudste tot dusverre opgegraven waterkelder in Alkmaar.

De waterkelder en het rond 1599 er tegenaan gebouwde riool van huis B897, vanaf de straat gezien (uit het noorden): reeks 290).

Opgravingsfoto van de steeg tussen B897 en B898, vanuit het zuiden. Rechts de zijmuur van B898-West en links drie opeenvolgende fasen van de zijmuur van B897, met vooraan bij de Laat het vierkante stortgat bij het riool

Op het oostelijke erf, B898, werden inderdaad de resten van twee smalle huisjes met een steeg ertussen gevonden, met eronder een opvallend grote gezamenlijke waterput. Onder het oostelijke pandje kwam ook een houten beerputje te voorschijn van twee gestapelde tonnen waarvan de onderste een dichte bodem had. Deze put bevatte slechts een paar potscherven. De tonput is dendrochronologisch gedateerd op circa 1597. Hij bevond zich onder een forse rechthoekige kuil, waarin grenen sloophout en baksteen werd gevonden van een verwijderde diepe kelder die mogelijk al

bij deze bouwfase hoorde. Achter de huizen op B897 en B898-west en B898-oost werden drie waterkelders gevonden die we helaas niet preciezer kunnen dateren dan 'uit de zeventiende of achttiende eeuw'. Aan de straatzijde van B898 werd geheel aan de oostkant een fors riool ontdekt, gemaakt van hergebruikt sloophout. Eén van de balken is dendrochronologisch gedateerd na 1654. Het kan dus zijn dat dit riool gemaakt is tijdens de laat zeventiende-eeuwse nieuwbouw op B898.

Peter Bitter, stadsarcheoloog

Literatuur: • Bitter, P., G. van den Berg e.a., 2014: Onder 'de Houtmarkt'. Opgravingen bij Laat/Bloemstraat in 1998 en 1999 (98BLO, 99BLO), Alkmaar (Rapporten over Alkmaarse Monumenten en Archeologie 18), blz. 15-16 en hst 4. • Bitter, P., m.m.v. R. Roedema, A. Pavlovic e.a., 2013: Vroeger aan de Laat. Opgravingen in 1998, 2008 en 2009, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 19). • Peteri, W.B., 1913: Overheidsbemoeieningen met stedenbouw tot aan den Vrede van Münster. Delft (dissertatie T.H.).

Red de stomp Heemschut voert campagne in Noord-Holland

Een eeuw geleden telde Noord-Holland maar liefst tienduizend stolpboerderijen. Intussen is dit aantal gehalveerd. En jaarlijks verdwijnen er nog altijd zo'n dertig historische boerderijen. Als dat zo doorgaat verdwijnt dit icoon uit onze omgeving. Erfgoedvereniging Heemschut trekt aan de bel en voert campagne om dit te voorkomen door de stolpen op de kaart te zetten met onder andere de petitie Red de stolp.

Erfgoedvereniging Heemschut geeft advies aan gemeentebesturen en wil bovenal het belang van de stolp onder de aandacht brengen bij elke Noord-Hollander. Als 'piramide van het Noorden' is de stolp immers een duidelijk kenmerk van ons landschap.

■ POSITIE VAN DE EIGENAAR

Tijdens de startbijeenkomst van de campagne op 29 november in het Alkmaarse stadhuis vroeg voorzitter van de Land- en Tuinbouw Organisatie Noord, Marianne Barendregt, aandacht voor de kwetsbare positie

van de stolpeigenaar met een agrarisch bedrijf. De regels voor bescherming kunnen een extra belemmering zijn voor de bedrijfsvoering. Deze komen namelijk bovenop de stapel regels die al voor boeren geldt.

De campagne Red de stolp duurt tot maart 2018 en is een samenwerking tussen Bond Heemschut, de Boerderijstichting Noord-Holland en het Westfries Genootschap. Tijdens de bijeenkomst lanceerde wethouder Erfgoed Anjo van de Ven (OPA) de bijbehorende website **Reddestolp.nl**, een wegwijzer voor gemeenten, belangstellenden én natuurlijk stolpeigenaren. Op deze website is ook de petitie te vinden.

Wethouder Anjo van de Ven van Alkmaar werd tijdens de start van de campagne verrast met de 'warme douche' voor goed stolpenbeleid. Vlnr: Evert Vermeer (Boerderijstichting Noord Holland Vrienden van de Stolp), Anjo van de Ven, Karel Loeff (Heemschut) en Jan Smit (Westfries Genootschap) (Foto: Christian Pfeiffer).

Restauratie Grote Sint Laurenskerk nadert einde

Pilaar hoofdentree kunstig verwijderd en hersteld

Het jubileumjaar van de Grote Sint Laurenskerk nadert en de restauratiewerkzaamheden gaan volgens planning. In de vorige editie van de nieuwsbrief Erfgoed Alkmaar beschreven we al het herstel van de steunberen aan de kant van het Canadaplein, vanwege roestend ijzeren binnenwerk. De middelste pilaar bij de overdekte hoofdentree had hetzelfde probleem...

De ruimte boven de hoofdentree van de Grote Kerk wordt de librije genoemd. Deze aanbouw werd kort na 1500 gebouwd om de boekenverzameling van de kerk, en de leeszaal te huisvesten. De middelste pilaar waar de librije op rust, vertoonde al langere tijd merkwuurde scheuren maar daarnaast waren er ook verse, diagonale scheuren te zien. Het was dus duidelijk dat de situatie niet stabiel was.

■ IJZEREN KRAMMEN

Tijdens eerdere hersteloperaties is het originele smeedijzeren knooppunt van de trekstangen vervangen door een bronzen tussenstuk. De holte in de kolomkop is toen gevuld met beton. Nu bleek dat in elke laag van de kolom de zandstenen onderdelen bij elkaar werden gehouden met smeedijzeren krammen die in de loop van de tijd zijn gaan roesten en uitzetten.

Bij de oorspronkelijke bouw van de zuil is na het stellen van elke laag aan de bovenzijde van de zandstenen blokken ruimte gehakt voor die krammen. De haken aan de uiteinden zijn vervolgens aangegoten met lood, waarna de volgende laag natuursteen kon worden aangebracht.

"De aanwezigheid van die ijzeren krammen is de restaurateurs van destijds waarschijnlijk ontgaan, of ze hebben er bewust voor gekozen om ze niet aan te pakken," vertelt Anne Pauptit van RAB (Restauratie-, advies- en begeleidingsbureau strategisch monumentenbeheer). "Maar de aanwezigheid verraadde zich nu, omdat de krammen door het oproesten zijn gaan uitzetten en daarmee de kolomschacht langzaam maar zeker hebben doen splijten."

De kop van de kolomschacht werd uit elkaar gedrukt door de roestende ijzeren krammen.

Met de hand wordt de kolom gedemonteerd.

■ TIJDELIJKE ONDERSTEUNING

Pauptit gaf in de vorige nieuwsbrief al aan dat de pilaar waarschijnlijk volledig zou moeten worden gedemonteerd, om hem vervolgens weer opnieuw op te bouwen met hergebruik van het oorspronkelijke materiaal. En dat is ook inderdaad gebeurd. Annemer Pronk maakte hiervoor een tijdelijke ondersteuning in de bogen aan weerszijden van de kolom. Dankzij deze zogenoemde onderstempelingsconstructie kon de steunpilaar zonder gevaar worden weggenomen. Pas tijdens de voorzichtige verwijdering van de eerste blokken door de steenhouwer, bleek hoe de kolom werkelijk in elkaar steekt. De kolom is tot de grond aan toe uit elkaar genomen en de natuurstenen onderdelen zijn waar nodig hersteld en weer met kalkspecie opgebouwd. Deze keer alleen wel met gebruik van krammen van roestvast staal. Na verharding van de specie is de tijdelijke ondersteuning voorzichtig gelost zodat de zuil zijn oorspronkelijke werk weer kan doen.

opdrachtgever:

Stichting tot Behoud van Monumentale Kerken in Alkmaar

begeleiding: Restauratie Advies en Begeleidingsbureau

hoofdaannemer: Pronk Restauratie BV

stenhouwer: Meesters In

Judith Flapper en Anne Pauptit

De (middelste) pilaar bij de entree is weer sterk genoeg om de erboven liggende librije te ondersteunen.

Ron en Marja voltooiën reddingsoperatie Huis met de Arend

Na het volledig restaureren van hun woning aan de Nieuwlandersingel in Alkmaar, waren Ron Geerlings en Marja Out toe aan een nieuw project. Dat werd het drieënhalve eeuw oude huis met de Arend in De Rijp: "Dit huis is in de jaren vijftig van de vorige eeuw gered door architect Cornelis de Jong. Hij knapte de voor- en achtergevel op en wij pakken nu de binnenkant aan."

"Ons huis aan de Nieuwlandersingel, net buiten de binnenstad, hebben we ook helemaal van boven naar beneden verbouwd en inmiddels zijn we al drieënhalf jaar bezig in De Rijp. Maar hier wil ik blijven, in elk geval mijn werkzame leven!" Tijdens de rondleiding door het huis, wijst Ron Geerlings niet alleen op details van het pand zelf, maar ook op alle mooie oude spullen die hij de afgelopen jaren op markten en via internet met liefde uitzocht voor dit prachtige huis. Bijzonder is het verhaal van het wit met rode tegeltableau dat oorspronkelijk uit het huis afkomstig is, maar dat Ron en Marja opduikelden in het Stedelijk museum in Zwolle, waar het jarenlang in de opslag stond.

"Het eerste jaar woonden we in een slaapkamer op de eerste verdieping. Koken deden we op een klein gasstelletje op een campingtafel. Maar ja, ik geef les in Amsterdam en daar is het vrij normaal om zo te wonen..." vertelt zijn partner, Marja Out.

■ OP HET OOG GEBOUWD

Inmiddels is het kamperen in eigen huis verleden tijd en wonen Ron en Marja in hun riante woonkamer en woonkeuken, met uitzicht op de eilandspolder terwijl de verbouwing boven nog in volle gang is.

De adembenemende keuken is, met gebruik van oude materialen en technieken, gemaakt door Stefan Witteman, die gespecialiseerd is in panden met geschiedenis. Ron: "Dit huis is op het oog gebouwd, niks is hier recht. Dus je moet echt probleemoplossend kunnen werken, want je loopt steeds weer tegen andere dingen aan. Stefan kan dat als de beste."

■ MONUMENTENZORG

Ron: "Toen we dit huis kochten, vielen we nog onder de gemeente Graft-de Rijp. Na de fusie met Alkmaar kwam één van de inspecteurs langs om te kijken. Hij was zodanig onder de indruk dat hij ons meteen vroeg om mee te doen met de Open Monumentendag. Nou, dat hebben we geweten! Wel 130 mensen zijn er komen kijken!"

■ CORNELIS DE JONG

Het indrukwekkende pand aan de Rechtestraat 78 was in zeer slechte staat toen eind jaren vijftig van de vorige eeuw de plaatselijk bekende architect Cornelis de Jong zich erover ontfermde. Ron: "Hij heeft het pand van de ondergang gered. Althans aan de buitenkant. De voor- en achtergevel heeft hij helemaal opgeknapt. De eigenaren daarna hebben eigenlijk geen echt bouwtechnische ingrepen meer gedaan. Ook uit angst voor wat ze tegenkwamen, denk ik."

Zowel Ron als Marja is werkzaam in het onderwijs. De vrije tijd van het stel gaat bijna volledig op aan het huis. Marja: "Ook op vakantie zijn we ermee bezig. In Frankrijk stropen we alle markten met oude spullen af om te kijken of we wat kunnen vinden voor het huis."

Het bouwjaar van dit indrukwekkende monument aan de Rechtestraat 78 in De Rijp wordt geschat op 1655.

Ron en Marja in hun prachtig verbouwde keuken in het Huis met de Arend.

Maartje en Jeroen verbouwen hun droomhuis aan het Verdrunkenoord

Het rijksmonument (met klokgevel) van Maartje en Jeroen was ooit het 'sloeberhuis' van de gracht.

Maartje de Nijs en Jeroen Oskam stoppen geen seconde met stralen als ze een rondleiding geven door hun zojuist aangekochte huis aan het Verdrunkenoord 39 in Alkmaar. Op 1 september kregen ze de sleutel en voor het eind van het jaar willen ze er wonen: "We hebben zelfs al vrienden uitgenodigd voor oud en nieuw!"

Hoe oud het rijksmonument aan de mooie Alkmaarse gracht precies is, is niet bekend. Jeroen: "Pas vanaf 1800 zijn er bewoners geregistreerd. Dat ging via het betalen van belasting en de mensen die er daarvoor gewoond hebben, hadden te weinig inkomen om belasting te moeten betalen. Dit was dus eigenlijk een beetje het sloeberhuis van de gracht. Maar er staan hier op de rij huizen vanaf 1500."

■ HEIMWEE

Jeroen en Maartje wonen nu in IJmuiden. Dat ze bij het zoeken naar een huis in Alkmaar terecht kwamen, kwam vooral door de heimwee van de Alkmaarse Maartje: "Ik miste dat laagdrempelige dat hoort bij het leven in een stad."

Jeroen: "En voor mij is het wonen in een grachtenpand eigenlijk altijd een droom geweest."

Jeroen is werkzaam als constructief tekenaar, een vak dat hem goed van pas komt bij het verbouwen van een monumentale woning: "Al ben ik op de werkvloer minder goed... Maar we krijgen veel hulp van vrienden en familie."

■ VLOERVERWARMING

Maartje: "Als je eenmaal aan de slag gaat in zo'n oud pand, ontdek je steeds meer dingen die moeten gebeuren. De wc boven, bijvoorbeeld. We kwamen erachter dat de rioolbuis dertig jaar lang heeft gelekt..."

Jeroen: "Eigenlijk kun je wel zeggen dat alles wat je aanraakt, moet worden aangepakt."

De muren zijn inmiddels vakkundig gestuukt door een gespecialiseerd bedrijf. Maartje: "Maar we hebben zelf bijvoorbeeld de vloeren eruit

gejekkerd. Ik voelde me zo stoer met dat zware apparaat! We gaan gewoon maar door want we willen eind van het jaar verhuizen. Moet ook wel, want we hebben al vrienden uitgenodigd voor oud en nieuw!"

■ STOFVRIJ

Sinds het stel op 1 september de sleutel kreeg, zijn hun dagen overvol. Jeroen: "We houden hierboven één slaapkamer stofvrij en daar slapen we als we hier bezig zijn."

Maartje: "Of als we 's morgens in alle vroegte bijvoorbeeld de loodgieter moeten binnenlaten.

Dan gaan we daarna naar ons werk in Haarlem en Amsterdam."

■ HEBBEN JULLIE VEEL CONTACT GEHAD MET DE MONUMENTENINSPECTEURS VAN DE GEMEENTE?

Jeroen: "Bij de tweede bezichtiging van het huis was één van de inspecteurs erbij. En dat was maar goed ook, want de makelaar had ons verteld dat we bijna alles in het huis zo moesten laten als het was. Uiteindelijk bleek dat alleen te gelden voor de originele delen: het houtwerk en de twee schouwen."

Maartje: "Gelukkig maar, want anders hadden we zelfs die oude keuken moeten laten zitten..."

Het was heel fijn om iemand erbij te hebben die er kijk op heeft. We hebben het huis gekocht mét eventuele verborgen gebreken en dat maakte het extra spannend."

Jeroen: "Omdat ik constructief tekenaar ben, had ik zelf al gezien dat het casco in elk geval goed is. Maar het deskundige advies van monumentenzorg nam veel twijfel weg. Daardoor hebben we het aangedurfd."

Jeroen Oskam is blij met de deuren die hij samen met Maartje vond in de monumentenloods van de gemeente.

Maartje de Nijs: "We gaan gewoon maar door, want we willen eind van het jaar verhuizen."

De begane grond is helemaal klaar en werd al door ruim 130 mensen bewonderd.

Michael en Kim wonen én klussen in hun grachtenpand aan het Luttik Oudorp

Sinds een jaar wonen Michael Thoes en Kim Eikenaar in hun monumentale grachtenpand aan het Luttik Oudorp 68. Terwijl beneden wordt gewoond en op de zolder geslapen, ligt de hele eerste verdieping op dit moment overhoop: "Het huis is nu leefbaar, we wonen zo'n beetje om de verbouwing heen."

Michael en Kim kochten na hun studie een huis in de Rembrandtstraat in Alkmaar dat ze van A tot Z onderhanden namen. Toen het huis klaar was, begon het weer te kriebelen en de binnenstad lonkte.

Michael: "We hadden al een paar huizen bekeken, maar nog niet echt iets gevonden, tot we begin 2016 op wereldreis gingen."

Kim: "We waren nog maar net weg en toen kwam dit huis in de verkoop."

Maar Kim en Michael hadden geluk want toen ze in mei terugkwamen, was het monumentale rond 1870 gebouwde grachtenpand aan het Luttik Oudorp nog niet verkocht.

Michael: "Toen we gingen kijken waren we meteen verkocht! Al had de makelaar ons gewaarschuwd dat er veel te doen was en dat het zeer waarschijnlijk nog meer zou zijn dan je in eerste instantie kon zien. Desondanks besloten we toch het huis te kopen..."

■ WAT WAREN DE GROOTSTE VERRASSINGEN?

Michael: "Dat er sprake is van optrekkend vocht en dat de aanbouw waar de keuken zit bij het

monument blijkt te horen."

Kim: "Maar inmiddels zijn we er ook weer anders naar gaan kijken. Dat is wel het mooie: als je ergens eenmaal woont dan ga je ook aan dingen wennen en veranderen je plannen met je mee."

■ PAPIERSTUC

Positieve verrassingen er ook. Zoals de schuifluiken (officieel schuifblinden) voor de ramen aan de voorkant, die in de loop van de tijd onder de vensterbanken verdwenen waren. Verder een oude gaslamp die lag te verroesten in de schuur en niet te vergeten de prachtig versierde plafonds. Kim: "Die blijken gemaakt te zijn van papierstuc. Geen gips dus, maar een soort papier maché. Dat was vroeger de goedkope variant, maar omdat het minder goed bewaard is gebleven zijn deze plafonds nu heel schaars en dus bijzonder! We hebben nog een stukje papierstuc teruggevonden met op de achterkant de naam van de fabrikant!"

De gaslamp is opgeknapt door de opa van Kim en prijkt nu beneden in de hal op de leuning van de trap. Aan de voorkant is, na een kleine reparatie in de glas-in-loodramen dubbel glas aangebracht, speciaal voor monumenten. Verder is het huis op de eerste etage volledig geïsoleerd en in het hele huis is alle elektra plus de CV-installatie vervangen. Kim: "Dat kon allemaal natuurlijk niet via die mooie plafonds. Dat moest dus in de vloer erboven gebeuren."

■ WANNEER VERWACHTEN JULLIE KLAAR TE ZIJN?

Kim: "Klaar? Nooit!"

Michael: "Een monument is iets waar je constant mee bezig blijft. En we kunnen rustig aan doen, want we hebben dit huis echt gekocht om oud in te worden."

Hebben jullie een tip voor mensen die overwegen een monument te kopen?

Michael: "Ja, zo snel mogelijk in gesprek gaan met de monumenteninspecteurs van de gemeente. Die hebben er kijk op en kunnen met je meedenken om een goede balans te vinden tussen het beschermen van het monument en een moderne manier van wonen en bouwen."

Judith Flapper

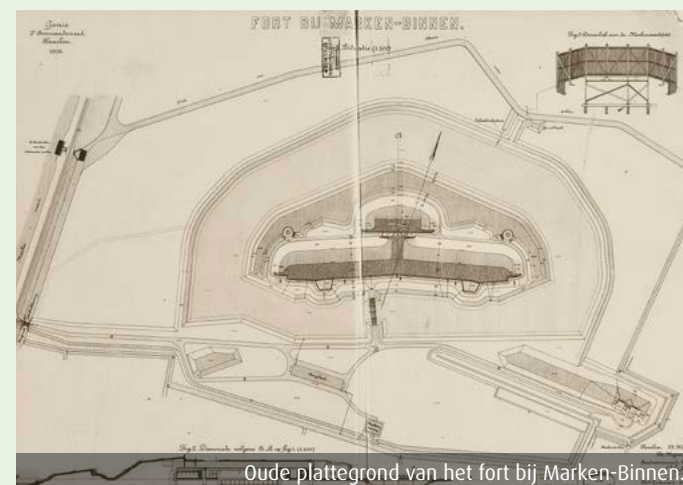

Kim en Michael waren net op wereldreis toen hun droomhuis in de verkoop kwam. Gelukkig bleek het bij terugkomst nog niet verkocht...

Fort bij Marken-Binnen: monument en werelderfgoed "Een fort is niet dat betonnen gebouw"

Het fort bij Marken-Binnen, gebouwd tussen 1880 en 1905, is één van de 45 forten die de 135 km lange Stelling van Amsterdam telt. Het fort is een provinciaal monument en de Stelling staat op de werelderfgoedlijst van Unesco. Voormalig fortbeheerder Kees de Wildt vertelt erover in zijn woning op het terrein: "Dit is een unieke kringstelling waarmee je door middel van water de hoofdstad kon verdedigen. Van hier tot aan de Schermer kun je nog steeds de boel onder water zetten."

Kees de Wildt is met pensioen, maar woont als voormalig fortbeheerder nog wel in de woning op het terrein dat in eigendom is van Staatsbosbeheer. Het fort is verhuurd aan een trainingsbedrijf en het land is in gebruik door iemand die paarden houdt. Het fort bij Marken-Binnen is niet alleen een provinciaal monument. Als onderdeel van de zogenoemde Stelling van Amsterdam, is het zelfs officieel Werelderfgoed.

■ 135 KILOMETER

Het fort bij Marken-Binnen dat tussen 1880 en 1905 gebouwd is, is één van de 45 forten die de 135 km lange Stelling van Amsterdam telt. Kees: "Van hier tot aan de Schermer kun je, in theorie nog steeds, de boel onder water zetten. Een fort is eigenlijk een naar alle zijden verdedigbaar aardwerk. Het is dus niet, zoals veel mensen denken, het betonnen gebouw! Dat gebouw was er puur voor de soldaten om in te schuilen als het nodig was."

■ GRONDWATER

"Een klein nadeel is dat het fort in veengebied ligt. Toen de bouw startte, was het niveau van het land hier 0, volgens Nieuw-Amsterdams peil. Maar de veenbodem rond het fort is in de loop der jaren zo verzakt, dat het inmiddels op 1,30 meter negatief staat. Dat betekent dat 's zomers het grondwaterpeil lager staat dan de 3000 palen waar het betonnen fort op is gebouwd. Als palen boven het grondwater komen, komt er zuurstof bij en gaan ze rotten, waardoor het fort kan gaan verzakken. De oplossing zou zijn om de waterstand omhoog te brengen, maar daar zijn de boeren dan weer niet blij mee, want die willen graag droog land. Maar daar worden gesprekken over gevoerd, ook met het Hoogheemraadschap." Het groen geschilderde houten gebouw dat je als eerste tegenkomt als je het terrein op rijdt, is overigens de genieloods. Kees: "De genieloods werd destijds als eerste gebouwd en was bedoeld voor opslag van materialen. Ik heb hem in 2007 helemaal opnieuw laten bouwen, naar de originele tekeningen. Hij was in de tweede wereldoorlog namelijk gebruikt als brandhout... Nu is het een energie-neutraal kantoor en kantinegebouw dat gehuurd kan worden voor trainingen en lezingen."

■ LEZING OVER HET FORT

Over het Fort Markenbinnen en de Stelling van Amsterdam valt nog veel meer te vertellen. Op uitnodiging verzorgt voormalig fortbeheerder Kees de Wildt lezingen.

Hij is te bereiken via e-mail: opafort@gmail.com

Judith Flapper

De in 2007 herbouwde genieloods.

Bijzondere bodemvondsten

Een instrument van de pruikenmaker

Een pruikenmaker in de 18e eeuw (uit de encyclopedie van Diderot & d'Alembert).

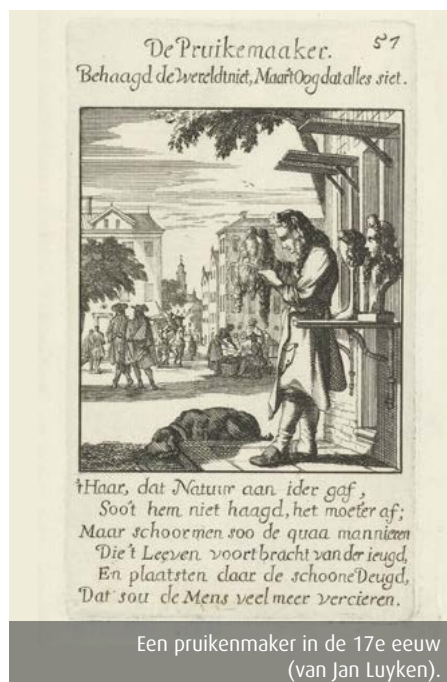
Na de grote brand van de Houtmarkt in 1998, vond een grootschalige opgraving plaats op de hoek van de Laat en de Bloemstraat. In een waterput aan de Bloemstraat kwam toen onder meer een opmerkelijk klein staafje van pijpenaarde tevoorschijn: een krulspeld van de pruikenmaker!

Het staafje is gemaakt van zogenoemde pijpenaarde, ofwel fijne witbakkende klei. Het is 7,3 cm lang en heeft een diameter van 1,2 cm. De uiteinden van het staafje zijn wat dikker en hebben een diameter van 1,5 cm.

Deze pijpenaarden kruller werd vroeger door de pruikenmaker gebruikt als krulspeld om de pruiken mooi in de krul te krijgen. Het is niet ondenkbaar dat de pruikenkruller destijds is gemaakt door een pijpenmaker die immers gewend was te werken met pijpenaarde.

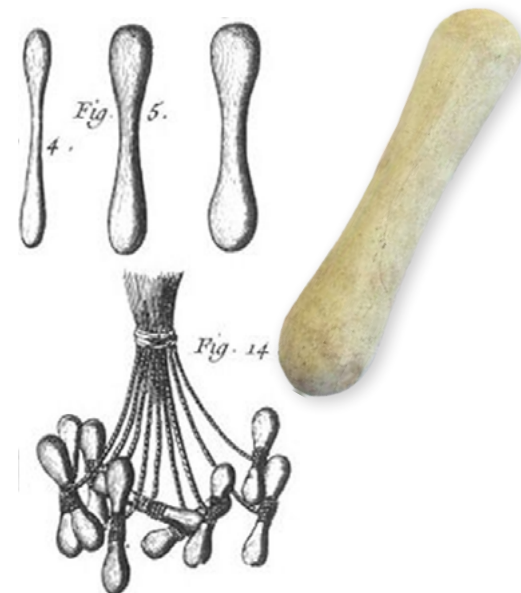
Om pruikenkrullers te maken, werd de fijne witbakkende klei in speciaal gemaakte mallen gegoten, al dan niet met een merkje op de uiteinden van de staafjes. Onze pruikenkruller heeft echter geen gietnaad en moet daarom wel met de hand gevormd zijn. We weten dat pruikenkrullers in die tijd wel werden geïmporteerd uit Engeland maar dat ze ook in Nederland werden gemaakt door pijpenmakers, onder meer in Gouda. De aan de Bloemstraat gevonden kruller komt vermoedelijk uit de zeventiende of achttiende eeuw.

In de zeventiende eeuw kwam in Nederland de lange pruik, compleet met krullen, ook wel de Allongepruik genoemd, in de mode. Vervolgens werden de pruiken langzamerhand steeds korter. De krullen bleven, maar

werden aan de achterkant met een strik samengebonden (de zogenoemde Staartpruik). Pruiken gemaakt van mensenhaar en werden vooral gedragen door welgestelden. De pruiken van dierenhaar waren meer voor mensen met een smalle beurs.

Vaak werden pruiken gedragen om een bepaalde status te benadrukken, bijvoorbeeld door geleerden, artsen, geestelijken en rechters.

Pruikenkrullers (prent uit encyclopedie Diderot) en rechts: de pijpenaarden pruikenkruller die gevonden is bij de opgraving.

Een pruikenkruller als deze kwam in die periode dus zeker van pas! De pruikenmaker, op zijn frans perruquier had vaak de beschikking over krullers in verschillende maten. De pruikenkrullers werden verwarmd voordat ze in de haren van de pruik werden gedraaid. Vervolgens werd de kruller omwikkeld met een strookje vochtig papier, in het haar van de pruik gerold en vastgemaakt met een smal reepje stof. De krullen waren overigens niet blijvend. Als ze na een tijdje uitgezakt waren, moest de pruikenmaker er weer aan te pas komen om de krullen er opnieuw in te draaien.

Karin Beemster, stadsarcheologie

Literatuur: Bitter, P., Onder "De Houtmarkt", RAMA 18, pag. 103, 2014 | Hume, I.N., A guide to artefacten van koloniale Amerika | Encyclopedie Diderot & d'Alembert

Colofon

Deze nieuwsbrief is een gratis uitgave van de gemeentelijke vakgroep Erfgoed Alkmaar. **Afbeeldingen:** uit eigen collectie i.s.m. Regionaal Archief Alkmaar, Joop Elsinga en Ritske Velstra. **Opmaak & vormgeving:** stip180.nl **Druk:** MarcelisDekavé, Alkmaar. **Eindredactie en interviews:** Judith Flapper, Allesinbalans.nu

Gratis abonnement en tips voor de redactie: erfgoed@alkmaar.nl

Informatie archeologie: Archeologisch Centrum, in Centrum voor Kunst en Erfgoed, Bergerweg 1, 1815 AC Alkmaar, archeologischcentrum@alkmaar.nl, 072 850 84 40.

Informatie monumentenzorg: Gemeente Alkmaar, Postbus 53, 1800 BC Alkmaar, monumenten@alkmaar.nl

Monumentenadviseurs: dhr. A.W. Berkenpas 072 548 88 12; dhr. H. Krabbendam 072 548 88 14.

Monumentenloods: 06 113 26 174. Bouwhistorie: Mw. C. Roozendaal 072 548 88 16. www.alkmaar.nl

f @ Erfgoed Alkmaar